

О. ГЕРМАЙЗЕ

25 ЛІТТЯ РЕВ. УКР. ПАРТІЇ (Р. У. П.).

В історії українського революційного руху, так само як і в історії розвитку соціалістичних ідей на Україні, яскраво обрисовується значіння тої організації, що іменувалося Р.У.П. („Ерупе“, „Руп“).

Закладена вона була в 1900 році, отже в біжучому році минає 25 років з часу її існування.

Ініціаторами її засновання були, розуміється, представники української революційної молоді. Ця молодь вистала під двома, не досить розрізненими впливами. З одного боку зазнавала вона вплив від драгоманівського соціалізму з його здоровим практицизмом, але з ухилами в бік Прудонівського та Бакунінського анархізму. З другого боку великий ідейний слід полишав на українській молоді революційний націоналізм, що глибоко входив у свідомість українського інтелігента.

Український рух тих часів шукає класового опертя для себе, соціальної бази, і, об'єктивно кажучи, знайти її було дуже важкою задачею.

Виразної соціальної групи на Україні, що підтримувала б і активно боролась за українські національні домагання не було та й не могло бути. Українську свідомість розумілось, як інтелігенську опозицію, що хапалась одночасно за все в спробах утворення своєї теорії, своєї ідеології. Залюбки бралися спомини з історії автономістичної боротьби української козацької старшини, з'єднувалися з новим демократизмом, національний етнографізм і культурництво поєднувалися з ідеями активного соціалізму. В оцій роботі ідеологічних шукань повстають і виразні постаті теоретиків того часу і попередніх десятиліть. Виразний і здоровий соціалістичний ухил розвивається невпинно по лінії, що її вести розпочав з 70-х ще років М. Драгоманов. Націоналістично-хуторянську, на ліберальному демократизмі побудовану, громадську лінію веде Ол. Кони-

ський, нарешті формується, в великій мірі аполітичне культурництво, талановитим речником якого являється Б. Грінченко.

Розуміється, що українська молодь в кінці ХІХ ст. з своїми соціалістичними прагненнями, зазнаючи на собі вплив отих попередніх ідейних течій та шукає, не могла одразу на певну путь послідовного соціалізму прийти. Соціальна база, що жила собою ідеї українського національного відродження кінець-кінцем була базою українського селянства.

В цьому і сила і слабкість крилася українського руху, як політичної сили і як певної ідеології.

В далеких можливостях селянство мусіло повстати, як потужна сила, та й у ті часи величезна числова маса трудового селянства на арені політичної боротьби під час заколотів або навіть під час загального голосування, очевидно, була б найважливішим чинником подій, і як така імпонувала політичним і громадським діячам. Але той, хто не брав на увагу моменти диференціації села, що все зростала й творила глибокі класові протиріччя в самому ж селі, той не був гарантований від небезпеки заплутатися і в протилежностях стремління різних груп українського селянства.

Історія українських політичних партій наповнена постійним розколом, внутрішньою боротьбою і об'єктивне пояснення цього явища може бути тільки те, що творення дрібних політичних груп та груп відбивало в собі складний процес формування нових соціальних груп, що повставали на ґрунті невпинної диференціації села.

Революційна Українська Партія заснувалася, як революційна організація. Бойовим отже в ній був її революційний настрій; на це, на революційну форму боротьби робився натиск, а не на соціалістичний зміст стремління та пропаганди. І перше ви-

дання партії—брошура „Самостійна Україна“, що вийшла того ж таки 1900 року було революційне духом, закликами до боротьби, рішучістю, але вузьке-націоналістичним змістом. Перший літературний виступ одразу почав собою історію розколу партії. Та група, що склала „Самостійну Україну“ в розрив пішла в своїх тенденціях з основною групою, що цілком стояла на соціалістичному ґрунті і свідомо хотіла уникнути манівців вузького націоналізму. Націоналістичні елементи, „самостійницькі“ настроєні, відходять від Р. У. П. та утворюють крайне шовіністичну, революційну методями, партію під назвою „Українська Народня Партія“. Це та сама група, що в 1905 році невдало пробувала закласти динамітного патрона під пам'ятник Пушкінові в Харкові на бульварі, пояснюючи свій вчинок тим, що не годиться, щоби в столиці Слобожанщини стояв бюст „кацапського поета“, тоді як немає ще пам'ятника Шевченкові.

Після першого розколу Р. У. П., партія розвиває величезну агітаційну та організаційну роботу. Галичина та Буковина явилися тими закутками, недосяжними для російської жандармерії, де можна було провадити спокійно видання партійних органів. В 1902 році в Чернівцях на Буковині починає виходити місячний журнал „Гасло“—„часопись Р. У. П., присвячена теоретичним і тактичним справам партії“. Тоді ж там, у Чернівцях організується також місячний, агітаційний, для селян призначений журнал „Селянин“,—„практичний орган Р. У. П., присвячений переважно інтересам сільського українського пролетаріату“ та у Львові починає виходити місячник „Добра Новина“—„практичний орган Р. У. П. для промислових українських робітників“.

Крім часописів, інтенсивно друкуються популярні для широких народніх мас, а також і для інтелігенції, брошури. Варто перелічити хоч би найголовніші з тої популярної на Україні 20 років тому нелегальної літератури. Для селян випущені були такі книжечки, „Дядько Дмитро“, „Чи є тепер панщина“, „Власна земля“,

„Страйк і бойкот“, „Народня справа“, „Доля працюючого люду“, „Дума про похід ситого князя Оболенського на голодних селян“, „Павуки та мухи“ Лібкнехта і інші. Одnocześnie видається і історико-революційна серія брошурок, як то—„Козаччина“, „Велика революція у Франції“, „Революція 1848 р. у Франції“ і т. д.

Для більш свідомого читача, а так само для інтелігенції випускалися такі книжки, як „Аграрна програма Французької Робітничої Партії“, П. Ляфарг „Селянська поліція і економічна революція“, А. Бебель „Студенти і соціалізм“, В. Лібкнехт „Державна зрада і революція“, Ф. Ласаль „Програма робітників“, К. Кавтський „Соціална революція“, „Паризьська комуна“ і т. д.

Своєрідним типом видань Р. У. П. була агітаційна белетристика, що її постачав Волод. Винниченко (В. Деде). Його оповідання „Салдатики“, „Роботи“, „Боротьба“ користувалися особливо великою популярністю і ширилася в величезному числі серед українського селянства та робітництва.

Цей огляд літератури Р. У. П. був би неповний, коли б ми не сказали ще про численну літературу, що її випускала Р. У. П., друкуючи на Російській Україні. Це переважно прокламаційна література. Організація Р. У. П. мала свій Центральний Комітет і Комітети місцеві, що звалися „Вільними Громадами“. В Галичині знаходився „Закордонний Комітет Р. У. П.“, і він видав друком та виданням тої літератури, що назви деяких з числа її ми оце понаводили.

„Вільні Громади“—місцеві, тоб-то комітети партії видавали ввесь час прокламації, і та продукція була досить великою. Київська та Полтавська Вільні Громади спромоглися на добре устатковані друкарні, і техніка їхніх видань була, треба сказати, бездоганна. Прокламації друкувалися чітко, розбірно, без жадної помилки, з потрібним підкресленням жирним шрифтом, курсивом чи різбівкою з чепурненько-розставленими заголовками, епіграфами, абзацами. Силу прокламацій друкувалося на гектографі.

Зміст цієї літератури був неоднаковий.

В ній то оцінювали політичне становище, то вели загальну анти-самодержавну й соціалістичну агітацію, то нарешті зверталися з закликком з приводу певних подій. Японська війна, подія 9 січня 1905 року, царський маніфест 17 жовтня 1905 року, чергова мобілізація запасних, або призов новобранців, розруха на економіях та цукроварнях, нарешті навіть не дуже значна якась подія в маєтку чи в селі, що на неї варто було б звернути увагу робочого чоловіка—все це давало тему для прокламації Р. У. П.

Найбільш інтенсивну агітаційну та організаційну діяльність виявляла Р. У. П. на Київщині, тоді—на Полтавщині та Чернігівщині, далі на Харківщині, навіть на далекій Кубані.

Російська жандармерія вже в перші роки існування Р. У. П. нотує в своїх звітах факт великого поширення на Полтавщині, брошур та відозв Р. У. П., коли в 1902 р. на межі Полтавщини та Харківщині розпочалися відомі селянські розрухи, було встановлено, що в тому районі перед вибухом ширився „Дядько Дмитро“ та інша еруптивська література. Автор цієї статті зібрав великий матеріал про територіальне розпросторення агітаційної літератури Р. У. П., і той матеріал яскраво свідчить і про географічну широту, де література ширилася, і про інтенсивність, з якою це робилося.

Теоретично та ідеологічно еруптисти на початку своєї діяльності не мали ще виразної своєї лінії.

В останньому числі за р. 1902 „Гасла“, свого теоретичного органу, редакція його так невиразно формулює „мету партії“: „ідеал самостійної не підлеглої української республіки робочих мас з усупільненням засобів продукції, націоналізацією землі і диктатурою пролетаріату, власне—соціалістична держава“.

Дальше редакція робить незвичайно цінне признание, що Р. У. П. має „до певного степеня“ „характер аграрно-соціалістичний“.

„Не відмовляючись від роботи се-

ред промислового робітництва,—пише далі редакція,—де агітаційну справу налагоджено вже роботою російських, польських та жидівських соціалістів, Р. У. П. головним чином звертається до села“.

Отже Р. У. П. брала на себе поважне завдання—обслуговувати село і сільський пролетаріат у першу чергу. Провідники Р. У. П. вже поволі виростали й випростувались з ліберально-демократичних впливів старого українства: натомість сільний вплив на них мали тепер інтернаціональні ідеї соціал-демократії. Поетичний речник сільського пролетаріату В. Винниченко цілком примикає до Р. У. П., як один з її активніших членів.

Але соціал-демократичні симпатії ще не цілком у еруптивів викристалізувались. В 1-му номері „Гасла“ редакція органу в передмові повторює, солідоризуючись з нею, ревізійністську Бернштайнівську фразу: „мета для нас ніщо, рух все“. Р. У. П. не може навіть виразно одмежувати своєї лінії від роботи російських народників—с.-р'ів, часто вихваляє їх і солідаризується навіть з бунтарсько-терористичною тактикою с.-р'ів.

Харківський процес 1902 р. Хоми Качури, що зробив замах на вбивство харківського губернатора кн. Оболенського за директивами Гершуні, дав змогу Р. У. П.-істам висловитись і в своїх журналах і в відозвах з приводу способів політичної боротьби, що входили в тактичну програму с.-р'ів, і треба сказати про ту тактику еруптисти писали з великим співчуттям й визнанням її рації.

Що ближче до революції 1905 року, то все сильніше виявляються впливи марксизму на ідейних провідниках Р. У. П. Ми бачимо, як література Р. У. П. починає вже послібно виходити з заголовком „Пролетарі всіх країн, єднайтеся!“, тоді як раніше на еруптивських відозвах або зовсім не було епіграфів, або стояв відомий шевченківський заклик: „Борітеся—поборете!“—заклик, що його згодом присвоїли собі виключно у. с.-р'и.

Р. У. П. починає виразно відмежовувати себе від ліберальної опозиції, глузливо висміюючи її і виявляючи

тим високий рівень своєї політичної свідомості. Так само іде на розрив Р. У. П. з лібералізмом „поступово-демократичних“ кол українського громадянства. Нарешті Р. У. П. приймає в своїх виданнях цілковито інтернаціональну політичну фразеологію революційного марксизму; навіть підписується, як українська соціал-демократія Р. У. П. Агітатори Р. У. П. робляться вже пропагандистами наукового соціалізму, і інтереси пролетаріату становлять основу інтересів і прагнень Р. У. П. Ерупції знаходять співчуття не тільки серед селян, але також і серед міського пролетаріату. В майстернях та заводах Києва, в залізничних майстернях на Чернігівщині на фабричних підприємствах Полтавщини всюди знаходимо ми ерупційні робітничі, організації, і цікаво, що Р. У. П. має вплив навіть на не-українське робітництво. Напр., в м. Макарові під Києвом існує немала організація єврейського робітництва (столярів), що виконує партійну роботу Р. У. П., маючи з нею найближчі організаційні звязки та ширячи її партійну літературу.

Проте, основним завданням діяльності Р. У. П. лишається обслуговування сільсько-господарського пролетаріату. „Треба—пише „Гасло“—з'єднати рух міських робітників і селянства“.

Оглядаючись тепер на минуле, не можна не визнати, що оце основне стремління Р. У. П. було вірне з погляду революційних завдань того часу, так само як і що-до тактики і форм боротьби. В наслідок різних історичних обставин пролетарський рух на Україні кінця XIX ст. не мав на собі українських національних рис, був одірваний від руху сезонного сільсько-господарського пролетаріату та класових шукань сільського батрацтва і трудового селянства. Ерупції брали на себе завдання як раз заповнити цю прогалину в революційній роботі. Але тут висувувалася складна і трудно-розрешима проблема порозуміння з іншими пролетарськими на Україні організаціями. У російських соціал-демократів на Україні було багато невірною упе-

редження проти української форми революційної роботи. Українство спиратися може тільки на селянство. Селянство криє дрібно-буржуазні тенденції, от-же українство в усіх своїх формах і проявах є виключно дрібно-буржуазний та націоналістичний рух, через те ніякого погодження з ними не може бути у провідників пролетаріату. Я вже не кажу про те, що багато з російських соціал-демократів, виховані на „общерусской“ культурі, вважали „вздорними“, недоречними й смішними всякі домагання, що ставили українці в сфері культурного відродження українства.

Оце все і поклато неперехідну межу між марксистами-українцями з Р. У. П., з одного боку, та російськими соціал-демократами, з другого. Однак, в рядах Р. У. П. вже в середині 1904 року, гостро стало питання про негайну потребу об'єднання всіх соціал-демократичних організацій на Україні в одну партію. Такою вважалася партію, що керувала молодим пролетарським рухом в цілій Росії—Р. С.-Д. Р. П.

Внутрі-партійна дискусія на тему про єднання Р. У. П., вже цілком соціал-демократичної на той час організації, з Р. С.-Д. Р. П. приводить до нового розколу. Група меншости, що складалася з дуже активних еруптивів (Басок-Меленевський, Довженко і інші) відколюються від Р. У. П., утворюючи, так званий „Український соціал-демократичний союз Р. С.-Д. Р. П.—„Спілку“. На перших порах „Спілка“ з честю продовжує основне завдання, що стояло в Р. У. П.—проводити організацію сільсько-господарського пролетаріату та селянства під марксистськими гаслами міського пролетаріату, але що далі, то все слабшала у них енергія праці саме серед селян. Ради „Спілки“ поповнюються людьми, далекими від українства, мова видань робиться виключно російською, колишні організатори „Спілки“ отстають від неї, переходячи до тої групи, що перетворювала стару Р. У. П. (У. С.-Д. Р. П.), а де—хто з визначних колишніх еруптивів і фундаторів „Спілки“ в пізніші часи переходить навіть на ро-

боту „самостійників“ епохи великої війни.

Та група Р. У. П.-істів,, що не перейшла до „Спілки“, утворює У. С.-Д. Р. П.—партію, що про неї треба вже спеціально говорити, бо її діяльність кінчиться партійними розколами часів нашої революції, що поставили окремі течії цієї партії по два протилежні боки революційних барикад.

Така в загальних рисах коротка історія організації Р. У. П. В побіжній журнальній статті немає змоги детально висвітлити її інтересну діяльність, так само, як оглянути ідеологічні хитання та непевності в її теоретичній та тактичній лінії. Автор цієї статті готує розвідку, де думає детально освітлити цю сторінку нашого революційного руху, а тим часом і те, що оце ми сказали дає змогу робити де які висновки.

Український революційний рух, поскільки він виявився в новіші часи, обертається в своїй теорії та практиці навколо села та селянства, як соціальної та політичної сили. Цим пояснюються непевні хитання провідників українського руху, широкий діапазон політичних симпатій і невтриманість тактичної лінії. Цим у великій мірі треба пояснювати і по-

стійні розпади та розколи українських політичних угруповань, що в селі чи навколо села не знаходили тривкої соціальної бази для своєї політичної роботи, а весь час шукали її, переходячи дорогу помилок і цінних досягнень.

Історія Р. У. П. являється яскравим прикладом цих помилок і досягнень. Р. У. П. формується тоді, коли пролетаріят на Україні стає вже серйозною політичною силою, і коли українські ідеологічні шукання зустрілись з цією силою, мусять поставити руба проблему з'єднання в революційній боротьбі міста і села, промислового, фабрично-заводського робітництва з робітництвом сільсько-господарським.

На всю широчінь цю проблему виставила тільки наша революція, коли в новому синтезі, в нових незаних формах революційної творчості намітився величезної ваги союз трудящих міста і села. Пом'ятаючи сучасне і згадуючи революційну історію чверть-століття, ми, бачучи всі помилки попередніх діячів, повинні їхню діяльність спогадати словом вдячних послідовників, що новими способами розв'язують питання, що так боліли старшому революційному поколінню.

I. МАНДЗЮК

СОЦ. РУХ XVIII В. НА УКРАЇНІ В НОВОМУ ОСВІТЛЕННІ.

Гайдамащина й кінцевий акт її, коліївщина, події не так давні, проте до останніх часів були одним з нез'ясованих темних питань української історії, хоч література про них в на-звах досягає кількох десятків. Кажу—до останніх часів, бо лише викриття року 1923 нових документів про Коліївщину 1768 року в Київському центральнім історичнім архіві, в паперах канцелярії київського генерал-губернатора, дозволило тов. О. Ю. Гермайзе в праці «Коліївщина в світлі

новознайдених матеріалів») де-які темні питання гайдамащини з'ясувати.

Документи ці, як уже писано на сторінках періодичної преси, складаються з рапортів та виступання начальників російського війська, протоколів допиту гайдамацьких ватажків і рядових гайдамаків, чернетки присуду над гайдамаками російськими підданцями (що походили з Лівобе-

1) „Україна“ кн. 1—2, р. 1924, ст. 19—81.